

ОСОБЛИВОСТІ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛИЧИНІ У 1920-х рр.

© Нагірняк А.Я., 2009

Досліджено особливості антиукраїнської політики польської влади в Галичині у 1920-х роках. На основі історіографічного та джерельного матеріалу проаналізовано основні закони польської адміністрації, що стосувались українського населення.

The peculiarities of anti-Ukrainian policy of polish government in Galicia in 1920 have been researched and investigated. On the basis of historiographical and source materials the main laws of polish government concerning Ukrainian population have been analyzed.

Розвиток Української держави на сучасному етапі, свідчить про те, що вона активно входить у європейські та світові спільноти, а це, своєю чергою, спонукає вивчати історію стосунків України з іншими державами і вирішувати спірні питання, яких назбиралось чимало.

На цьому етапі в історіографічних дослідженнях велику увагу привертає тема українсько-польських відносин, а також пошуку шляхів співпраці та взаємних компромісів між істориками України та Польщі, оскільки зі здобуттям незалежності обидві країни проголосили курс на взаємовигідне, стратегічне партнерство.

Об’єктивний аналіз цієї проблеми став можливим після проголошення незалежності України, адже з відомих причин тема і джерельна база до 1991 р. була закрита та недозволена для загалу дослідників. У роки незалежності опубліковано багато праць авторів, що торкаються цієї теми, а саме: М. Кугутяк [1], О. Красівський [2], Ю. Сливка [3], І. Білас [4], М. Гетьманчук [5] та інші.

Мета роботи – спробувати на основі джерельного матеріалу детально охарактеризувати політику польської окупаційної влади на західноукраїнських землях у 20-х роках ХХ ст.

Повоєнна Версальська система договорів, що мала на меті врегулювання європейських відносин, з самого початку носила гострі суперечності. Особливо гостро стояла проблема нових кордонів та національних меншин. “Що раз то сильніше переконується світ, що удержання миру в Європі не вдасться перевести інакше, як ревізією повоєнних трактатів. Зокрема ревізією границь... Теперішній стан польських границь є причиною переслідувань національних меншостей і вічної небезпеки війни на сході Європи” [6]. Як бачимо, гостро постала проблема кордонів Польської держави, а саме – визнання за Польщею права приєднати до себе Східну Галичину.

Питання західноукраїнських земель з кінця 1920 року неодноразово обговорювалось на засіданні Ліги Націй, де і проявились суперечності між державами Антанти. Під час переговорів Англія домоглась прийняття ухвали Ліги Націй від 23 лютого 1921 року, в якій підкреслювалось, що Польща є тільки фактичним військовим окупантом Східної Галичини, “над якою суверенна влада належать до держав Антанти” [7. ф. 205, оп 1, спр 887. арк. 12].

Однак вже наприкінці 1922 року, в ході домовленостей і поступок між державами Антанти, міжнародна ситуація у вирішенні східногалицької проблеми змінилась на користь Польщі.

10 березня 1923 року Політичний комітет Ради міністрів Польщі схвалив умови анексії західноукраїнських земель, які були поставлені Антантою. “Польща – вказувалось у постанові Політичного комітету, – відповідно до... принципів конституції від 17 березня 1921 року і закону про воєнне самоуправління від 26 вересня 1922 р., а також договору про національні меншини – прагне і буде прагнути до врегулювання відносин у так званій “Східній Галичині”, беручи до уваги національні права і потреби місцевого населення” [8, т. 3, с. 78].

Держави Заходу погодились з таким принципом і 14 березня 1923 р. підписали рішення про анексію Польщею Східної Галичини, хоча ними ж був проголошений принцип етнічного підходу до визначення кордонів нових держав.

З приєднанням Галичини до Польщі рішенням Ради Амбасадорів в березні 1923 р. завершився важливий період української історії, що “характеризувався порівняно великою консолідацією українського суспільства Галичини, що ґрунтувався на прагненнях зберегти українську державність і не дати Польщі можливості закріпитися на західноукраїнських землях...” [9, с. 77–78].

Визнання за Польщею права на Східну Галичину стало черговим етапом утвердження окупаційного режиму і подальшої колонізації Західної України. Ще до остаточного визнання права на Східну Галичину Польща заводила тут свої порядки, які супроводжувались терором та репресіями. Політика масових арештів, ув’язнень в таборах призвела до того, що протягом 1919–1922 рр. було заарештовано 100 тис. осіб, з яких 27 тис. померло [10, с. 658].

Концепція польських націонал-демократів (ендеків) – “Польща для поляків” – стала основою програми щодо українців в подальші роки. Ігноруючи міжнародні домовленості, польська влада на початку 1920-х рр. спрямувала свої зусилля на знищення будь-яких ознак національної суверенності галичан, ліквідацію культурних та громадських інституцій, перетворення окупованих земель в інтегральну частину Польської держави. Рада міністрів Польщі прийняла постанову від 26 травня 1923 р., яка забороняла вживати назви “Західна Україна,” “Східна Галичина”, та зобов’язала надалі офіційно йменувати західноукраїнські землі тільки однією назвою “східні воєводства” [11, ф. 711, оп. 1, спр. 16, арк. 1].

Насамперед польська адміністрація взялась за ліквідацію місцевих органів самоврядування в Західній Україні. До кінця 1926 р. у Східній Галичині було розпущено 80 % сільських і майже усі повітові та міські ради [12]. Їм на зміну призначались урядові комісари, які, маючи широкі повноваження, здійснювали шовіністичну, колоніальну політику. Українців не допускали до служби в державних установах. Наприклад, у 1925 р. із 150 членів міської ради Львова лише два представляли місцеве населення [13, ф. 271. оп. 58, спр. 347, арк. 65].

Державною мовою Східної Галичини проголошено польську. Діяльність українських інституцій була обмежена, а робота українських видавництв заборонена.

В усі часи іноземної окупації Західної України влада вважала школи засобом денационалізації населення, утвердження своєї окупаційної політики. Зміст освіти і виховання в них відповідав політиці поневолення українського народу, позбавлення його історичної пам’яті, національної свідомості. Українське населення намагалися тримати у культурному занепаді. Так було і в період польського окупаційного режиму на українських землях, коли українська школа наслідувала польські зразки.

Переслідуючи мету асиміляції українського народу, польська влада почала політику колонізації шкільництва. З самого початку окупації західноукраїнських земель польська влада взяла курс на ліквідацію українських шкіл. 31 липня 1924 р. польський сейм затвердив три закони у справі національних меншин: “Про мову урядування державної і місцевої адміністрації”, “Про мову урядування судів, прокурорських органів та нотаріату” та “Про деякі постанови в організації шкільництва” [14, с. 131]. Ст. Грабський заявив, що так звані “кресові закони” впливали з визнання “фактів життя, тобто, що поперше, польська Річ Посполита є Польською державою, – по-друге, що в межах Польської Речі Посполитої немає жодного клаптика землі іншої національності, примусово приєднаної до Польської держави” [15, с. № 79. с. 12–13.]. Польський уряд цими законами переіменувив низку міжнародних актів, що гарантували культурно-національний розвиток українцям та іншим національностям.

У законі говорилось, що основним типом державної школи є так звана “утраквістична” (двомовна) школа, яка насправді була польською. Якщо у 1922 – 1923 навчальному році у Східній Галичині було 1859 українських шкіл, то у 1926/1927 навчальному році їх залишилось 845, а утраквістичних шкіл стало 1550. [16, ф. 1, оп. 1, спр. 749, арк. 34]. Згідно з розпорядженням міністерства віросповідань і народної освіти від 18 серпня 1923 р., повідомлялось, що у 1924/1925 навчальному році польська мова стає вступним іспитом поряд з українською мовою. 18 липня 1925 р. Міністерство освіти видало указ про об’єднання українських гімназій з польськими у Перемишлі, Львові і Тернополі.

Для прискорення ліквідації українських шкіл і асиміляції українського населення окупаційна влада проводила масове переселення української інтелігенції, і насамперед вчителів, із західноукраїнських земель в центральні райони Польщі, а на їх місце призначались вчителі-шовіністи [17, с. 230].

Політика дискредитації українського населення поширювалась і на вищі навчальні заклади. Приблизно 2,5–3 тис. студентів Галичини у 1923 р. змушені були навчатись за межами рідного краю, бо вищі навчальні заклади були закриті. Необхідно підкреслити, що влада обіцяла за урядові кошти заснувати український університет, але так і не заснувала.

Наступним кроком антиукраїнської політики польського уряду стали закони про земельну реформу та колонізацію українських земель Східної Галичини. Прем'єр-міністр польського уряду В. Вітос вважав: “Скільки землі, стільки вітчизни” [3, с. 41].

Для зміцнення польської присутності на східних кордонах уряд запрошував до Галичини та Волині переселенців – так званих осадників. На початковому етапі їх більшість становили ветерани армії, пізніше почали переважати цивільні. Новоприбулі мешканці отримували найкращі та великі наділи землі і фінансові субсидії, при тому, що Галичина була одним із найбільш переселених сільськогосподарських регіонів у Європі. Особи, які вирішували не обробляти землю, посідали привілейовані посади сільських поліцаїв, поштових, залізничних працівників і дрібних чиновників [18, с. 205]. Ці заходи стали можливі завдяки прийнятому аграрному закону від 15 липня 1920 р., що обмежував землеволодіння і містив особливий параграф щодо “східних кресів”.

Польський уряд намагався створити на українських землях велику армію озброєних селян-колоністів, які могли б нести прикордонну сторожову службу і виконувати функції каральних загонів щодо українського населення. Саме з цією метою польський сейм у грудні 1920 року ухвалив закон про воєнну колонізацію “східних кресів”. Воєнні колоністи одержували земельні наділи по 45 га. Їм на допомогу був створений спеціальний колонізаційний фонд у розмірі 70 млн. марок. До середини 1921 р. було захоплено колоністами 160 тис. га землі. Це становило майже 1/4 від усього земельного фонду, що підлягав реформі [3, с. 42].

Аграрна реформа одержала продовження в законі від грудня 1925 р., за яким була проведена парцеляція поміщицьких маєтків. Їй підлягали маєтки площею понад 60 га в промислових і приміських районах, а на решті території – понад 180 га. У села Східної Галичини і Волині до 1938 р. прибуло 200 тис. поляків і ще 100 тис. у міста краю. Хоча наплив польських переселенців не міг рішуче змінити етнічний склад населення східних земель, бо до січня 1923 р. в Галичині між поляками було розділено близько 200 тис. га землі [3, с. 42–43].

Ця реформа мала вкрай негативні наслідки для українського населення, адже протягом 1919–1929 рр. у Західній Україні понад 600 тис. га землі, що належала українцям, були розподілені між польськими колоністами, яких було 77, 2 тис. осіб [19, с. 162].

Польський уряд здійснював колонізаторську політику економічного закабалення. Промисловість не отримувала субсидій. Витрати на видобуток галицької нафти зменшились з 1144 тис. тонн в 1913 р. до 723 в 1927 р. Загалом по усій території Західної України кількість українського міського населення зменшилась з 26,3 у 1921 р. до 19,4 % у 1931. Польське ж населення в містах західно-українських земель зросло відповідно з 32,2 до 42,5 % [3, с. 113–115].

Зрозуміло, що така політика загострила відносини між українським населенням і польською владою. Всупереч рішенням Ради Послів, справа автономії українських земель була відкинута навідріз. На теренах Східної Галичини фактично не припинялась діяльність військових судів. Для придушення національно-визвольного руху влада організовувала масові політичні і позасудові розправи. Переслідувалась українська преса, мистецтво, література, закривались газети і журнали, заборонялось вшанування пам'яті Т. Шевченка, І. Франка. Мовний закон 1924 р. усунув українську мову з користування в усіх державних та самоуправних установах [20].

Політика ендеків і пошук нових методів зміцнення окупаційної влади призвели до державного перевороту, який відбувся у травні 1926 р. під керівництвом Ю. Пілсудського. Внаслідок перевороту в Польщі був встановлений режим “санації.” В національній політиці пілсудчики не мали на меті докорінно її змінювати. Але все ж, беручи до уваги попередній досвід діяльності ендеків, який привів до загострення національних відносин у суспільстві, та враховуючи наростаюче обурення серед українського населення, вони зробили деякі спроби нормалізації стосунків з національними меншинами. Це знайшло своє відображення у зміні тактики щодо проведення асиміляційної політики. Окремі далекоглядні представники правлячих політичних партій розуміли згубність безоглядної політики національної

асиміляції українців, яку проводили ендеки, а тому оголосили про нову політику в національному питанні. Програма мала на меті змінити скомпрометовану ендецьку політику примусової денационалізації місцевого населення федералістською (прометеїстською) програмою державної асиміляції, яка відрізнялася від першої лише методами здійснення і мала на меті посіяти ілюзії про рівність нації та ліквідацію національного гніту. Із цього приводу Ю. Пілсудський виступив з програмою задоволення вимог західноукраїнського населення. У директивах політичного кабінету Ради міністрів Речі Посполитої про внутрішню національну політику, які були затверджені в червні 1926 р., зазначалося, що “...національна політика стосовно українців у Польщі повинна прямувати до створення таких умов співжиття з польським народом, в яких українці могли б і хотіли стати на ґрунт політичної співпраці в рамках Польської держави, стати атракційним фактором у пробудженні українського національного духу на території Радянської України в дусі західноєвропейської цивілізації та культури... На мішаних польсько-українських просторах повинна бути забезпечена повна юридична і фактична рівноправність українців, особливо в галузі самоврядування економіки, мови і культури...” [21, с. 56]. На думку пілсудчиків, така заява забезпечила б лояльне ставлення українців до польської влади, сприяла б відверненню їх від боротьби за національне визволення. Але насправді правлячі кола прагнули поступово асимілювати українське населення Східної Галичини через залучення його до співпраці з державою шляхом надання йому незначних прав автономії. Підтвердженням цього є таємний документ під назвою “Замітки польської внутрішньої національної політики”. У ньому, зокрема, говориться: “...в основі повинна стати політика державної асиміляції національних меншин з їх подальшою національною асиміляцією, особливо мовною денационалізацією...” [21, с. 57–58]. Для прискорення асиміляційних процесів рекомендувалося примусово розселити українське населення по усій країні.

Прихід до влади Ю. Пілсудського зародив надію на зміну політики в українському питанні. Однак пілсудчики, обіцяючи докорінну перебудову засад національної політики, на практиці обмежилися лише певними її корективами, які зводилися до розширення можливостей культурної та громадської діяльності. Слід підкреслити, що на такі наслідки політики вплинула також загальна націоналістична налаштованість польської громадськості.

Що стосується економічного розвитку, то пілсудчики з кінця 1920-х рр. вели політику зміцнення польського капіталу на ЗУЗ. Польський уряд вкладав інвестиції в розвиток економіки Східної Галичини. На підтримку польської промисловості у 1936–1938-х рр. уряд виділив 1 млн. злотих [3, с. 150–153].

Незважаючи на деякі поступки в економічній сфері в 30-х рр. ХХ ст., поляки на українських землях здійснювали ту саму політику, що і в 1920-х рр. Знову заохочувалося переселення осадників на схід, здійснювалися погроми українського населення і громадських установ польськими шовіністами. На північно-західних землях заборонено товариство “Рідна хата”, переслідувалася православна церква [22, с. 110].

Для знищення будь-яких проявів організованого політичного, національного та культурного життя було створено спеціальну військово-політичну формуцію — Корпус охорони пограниччя (КОП). Згідно з розпорядженням влади з 50-кілометрової прикордонної смуги можна було виселити кожного непокірного. Тут українцям заборонялося купувати і продавати землю. Усі сфери суспільного життя контролювалися КОП.

Як бачимо з вищесказаного, українське населення у 20-х роках ХХ ст. було украй важкому становищі. Політика окупаційної польської влади була спрямована на асиміляцію та денационалізацію західноукраїнських земель. Спроба створення однорідної Польської держави шляхом нищення української національної культури і шкільництва призвела до посилення ненависті до влади і створення українських радикально налаштованих товариств.

1. Кугутяк М. *Українсько-польські стосунки 20–30-х рр.: від конфронтації до “нормалізації”* // *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 18–28.
2. Красівський О. *Галичина у першій чверті ХХ ст.* – Львів, 2000. – 416 с.
3. Сливка Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939).* – К.: Наук. думка, 1985. – 271 с.
4. Білас І. *Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний*

та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, Військо України, 1994. – 424 с.

5. Гетьманчук М. Українське питання у радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. – Львів, 1998. – 428 с.

6. Свобода. – 1924. – 15 червня.

7. Центральний Державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 205 (Прокуратура апеляційного суду у м. Львові, 1919–1939 рр.), Оп. 1. – Спр. 887. Арк. 12.

8. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1964. – Т. 2. – 719 с.; 1965. – Т. 3. – 607 с.

9. Швагуляк М. Партійні поділи й загальнонаціональні інтереси // Сучасність. – 1994. – № 2.

10. Українська загальна енциклопедія / Під ред. І. Раковського. – Львів – Станіславів – Коломия /Б. р./ – Стб. 363–1000.

11. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 711: Польське історичне товариство у м. Львові, 1887 – 1940 рр. – Оп. 1. – Спр. 16. Арк 1. 12. Діло. – С. 1926–1936.

13. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 271 – Дирекція поліції у м. Львові 1921 – 1939 рр. – Оп. 58. – Спр. 347. Арк. 65.

14. Виздрик В. Українське шкільництво на теренах Західної України 20–30-х роках ХХ ст. // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 377: Держава та армія. – С. 131–137.

15. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Wars. 1924. – № 73, 78, 79.

16. ДАЛО. – Ф. 1: Львівське воєводське управління 1921–1939 рр. – Оп. 1. – Спр. 749. Арк. 34.

17. Курс лекцій з історії України та її державності: Навч. опсібник / За ред. Л.Є. Дециньського. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 1997. – 302 с.

18. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. – К.: Основа, 1993. – 269 с.

19. III Український статистичний річник 1935. – Львів, 1935.

20. Відозва Народного Комітету “В обороні рідного слова” // Діло. – 1925. – 15 лютого.

21. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 20–30-ті рр. // УДЖ. – 1971. – № 11.

22. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів: Вид-во НТШ, 1991. – 231 с.

УДК 94:17](477.83/86)” 1921-1925”

В.С. Виздрик

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТАЄМНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВОВІ

© Виздрик В.С., 2009

Досліджено роль студентського руху в боротьбі за український університет як складову частину національно-визвольних змагань українського народу у міжвоєнний період на західноукраїнських землях.

The article is dedicated to the student’s organizations that had taken part after Ukrainian university that has been played of national revival Ukrainian people’s of Western Ukraine’s lands.

Однією з пекучих проблем Галичини на початку ХХ ст. було питання українського університету. Спочатку в діючому у Львові університеті була німецька мова викладання, а в 1871 р. австрійський уряд дозволив змінити її на польську чи українську, залежно від волі викладачів. А тому, що більшість з них була поляками, в університеті запанувала польська мова. Професори-українці й студенти протестували, але поляки вперто проводили в життя свою політику. Відтоді розпочинається боротьба за окремий український університет. Тому однією зі складових частин національно-визвольних змагань українського народу в ХХ ст. була боротьба західноукраїнського студентства за український університет у Львові. Студентству випала спеціальна роль у суспільно-